

ECONOMIA I FINANCES A LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA 1936-1939,
DE JOSÉ ÁNGEL SÁNCHEZ ASIAÍN⁴⁴

Després d'un difícil treball d'investigació i gràcies a una gran perseverança, l'autor, José Ángel Sánchez Asiaín, localitzà un document intern del Banc d'Espanya a Burgos, signat pel comissari de la Banca Oficial el setembre del 1938, que es convertí en fonamental per a la seva línia de treball. Aquest document revelava que el Ministeri d'Hisenda havia dictat un decret reservat pel qual adoptava diverses disposicions per tal que l'Estat nacional pogués utilitzar en benefici propi els bitllets capturats en territori republicà a mesura que les tropes avançaven i l'ocupaven.

Atesa la qualificació del document com a «reservat», el decret no fou mai publicat en el *Boletín Oficial del Estado*, però l'esmentada comunicació del comissari de la Banca Oficial en reproduïa el text sencer. I assenyalava que, per raons d'Estat, el Govern havia disposat la creació —amb caràcter secret— del comitè gestor d'un denominat «fons de paper moneda posat en curs per l'enemic». Segons el decret reservat, era un objectiu del comitè gestor, entre altres, «[d]epimir el curs dels bitllets rojos en el mercat exterior».

Però el decret reservat oferia molta més informació. Per exemple, que el comitè gestor tenia l'obligació d'obrir un compte especial en el Banc d'Espanya en el qual haurien de reflectir-se totes les operacions dutes a terme en relació amb els bitllets monetaris republicans.

A partir d'aquest document, i amb altres de trobats i igualment interessants, l'autor elabora el seu extens treball, aquesta magnífica edició a la qual ens referim.

El primer capítol fa referència al marc socioeconòmic espanyol anterior al conflicte bèl·lic. L'arribada de la República despertà grans il·lusions de canvi entre un ampli sector de la població del país; una part de la societat que després, amb el triomf del Front Popular al febrer del 1936, va veure la possibilitat d'alterar dràsticament la distribució personal de la renda nacional, que fins llavors li era molt adversa.

Per contra, altres àmplies capes de la població sentien una gran desconfiança envers els nous poders públics. Eren grups socials que veien amenaçats els seus interessos econòmics i les seves tradicionals posicions socials i religioses per una potencial marea revolucionària que s'endevinava. Al final, davant de la incompatibilitat social i política que s'albirava, esclatà el conflicte.

Aquesta era la situació: quan un grup polític en substituïa un altre en el Govern del país, anul·lava tot el que havia fet i projectat l'anterior.

44. Madrid, Real Academia de la Historia, 1999, 385 p.

Si la relació entre el Govern i l'oposició era molt tensa sempre, «les previsions autonomistes dels catalans i dels bascs» (amb estatut aprovat els primers, i els bascs amb el seu encara pendent de sanció) encara tensaven més la situació.

Els plantejaments de bascs i catalans tant en el pla polític com en l'econòmic eren revolucionaris. El 1934, els Fets d'Octubre van significar la ruptura amb la legalitat vigent i la inestabilitat econòmica general.

El moviment anarcosindicalista, amb el seu principi de revolució popular, prengué els carrers des del primer moment. Es va promoure un cop més, messiànicament, el principi del repartiment de rendes, davant d'un capitalisme liquidat.

Per altra banda, fins i tot les forces polítiques més afins defensaven posicions ideològiques molt dispars i contradictòries, i no aconseguien posar-se d'acord en uns plantejaments bàsics i comuns per a desenvolupar unes polítiques socials coherents.

El segon capítol se centra en el marc monetari existent durant el conflicte bèl·lic i en el que representà de ruptura del sistema monetari. Pot parlar-se fins i tot d'una guerra monetària.

L'escassetat de recursos obligà també l'autoritat monetària republicana a fer servir tots els mitjans de pagament susceptibles de ser utilitzats. L'octubre del 1936 decretà l'obligació de tots els súbdits espanyols de dipositar al Banc d'Espanya l'or, les divises i els valors que estiguessin en el seu poder.

L'objectiu era que l'Estat tingués localitzats i controlats els béns dels particulars per a disposar-ne quan fos necessari; amb aquest fi, donava als tenidors l'opció d'escollir entre el pagament en pessetes (canvi oficial o abonament en un compte corrent) o rebre un resguard provisional del dipòsit, conservant-ne la propietat.

Això també afectava patrimonis d'entitats polítiques i organismes oficials i sindicats que havien portat a terme pel seu compte decomissos d'or, plata i valors estrangers; tots quedaven igualment inclosos en la mesura i així ho recalava el decret d'octubre de l'any 1936.

L'autor ha pogut conèixer personatges que van viure la Guerra des de diferents llocs i càrrecs de responsabilitat política i econòmica, fet que li ha permès disposar d'informació pràctica i quotidiana de primera mà, especialment sobre l'aplicació efectiva de les normes legals dictades.

Asiáin ha pogut demostrar i acreditar, a través dels molts documents oficials localitzats, un ambició pla del Govern anomenat *nacional* per a utilitzar la moneda republicana com a arma d'Estat nacional, pla que executà amb gran èxit.

Era notòria la desigualtat econòmica entre les dues Espanyes: a l'inici de la contesa, a la zona republicana el producte agrari era del 30 % del total del conjunt de l'Estat espanyol, mentre que a la zona nacional era del 70 %. Aquesta diferència

proporcional també es reflectia en el pressupost estatal, però en termes generals: mentre que el 80 % del producte industrial era a la zona republicana, el 60 % de la població de l'Estat era a la zona nacional.

Això ens permet fer-nos una idea de com estava dividit el país. Els primers dies de l'aixecament, Indalecio Prieto deia per ràdio: «Tots els elements financers del capitalisme estan en poder de l'Estat, els recursos monetaris són també en poder del Govern [...]. I tot el poder industrial és a les nostres mans».

Tot canvià, malgrat que tot estava a favor de la República: la zona nacional tingué i exercí un control ferri sobre la producció, la massa monetària i els preus. Això afavorí un creixement important.

Per contra, la zona republicana no controlava l'augment desordenat de la circulació fiduciària i, a més, hi havia una inflació galopant, tot conseqüència de les diferents formes d'aplicar els recursos a les necessitats i dels diferents criteris econòmics que, units a un fenomen d'atomització de les decisions dispers, produïren molt de desordre en les administracions, amb el lògic caos en els òrgans que regien el país en tots els sentits.

L'autor conclou que «el resultat final de la Guerra Civil espanyola de 1936 s'explica en gran part en termes de les diverses polítiques econòmiques practica-des»; així ho expressa en termes molt benèvols.

La realitat històrica que ens ha tocat viure, llavors i ara, només és comprensible si establim una comparació. Hem d'apuntar que el coneixement científic exigeix la comparació i, per això, la reconstrucció fidel d'una situació històrica. La ruptura que implica la Guerra no és sinó la continuació de la situació que hom experimentà el 1932.

El tercer capítol tracta de l'ús de la moneda com a arma de guerra i, en especial, de la problemàtica de les caixes de lloguer.

És un fet que el diner republicà s'anava incorporant a la circulació monetària nacional amb cada ocupació d'un nou territori. El govern rebel trencà la comunitat dinerària mitjançant l'estampillat dels bitllets en el seu territori; i això fou seguit del bescanvi per bitllets de nova emissió i amb format distint.

La República acceptà la separació i prohibí la tinença i la circulació de bitllets estampillats (perquè considerava que les reserves en metàl·lic no les emparaven). I a partir d'aquest moment, al final del 1936, s'observa la circulació de dos tipus de pesseta diferents, així com l'existència de dues economies i societats diferents que es desenvolupen en marcs econòmics diferents.

El pànic, fruit de la realitat palpable, s'apoderà del Govern, que començà a limitar el nombre de clients a les entitats financeres. Això donà lloc a l'anomenat *fenomen de la nació monetària* i obligà a adoptar mesures dràstiques a les dues zones.

Aquesta estratègia, reflex de la contesa, s'amplià al món monetari i accentuà, el mateix temps que s'allargava la Guerra, la política de rastreig i confiscació dels recursos necessaris per a seguir finançant el conflicte.

El 19 de juliol, un diumenge, s'aprecià el risc de retirades massives de fons del sistema bancari. Immediatament es limità aquesta disponibilitat a dues mil pessetes, com a quantitat màxima que es podia retirar en el termini de quaranta-vuit hores de comptes corrents i dipòsits de caixes d'estalvi en els bancs i les entitats de crèdit de qualsevol mena a tot Espanya (decrets de 19 i 21 de juliol de 1936).

El dimarts següent, el 21 de juliol, es prorrogà la limitació cinc dies més, i així s'anà legislant durant tota la contesa.

Cada cop es dictaven normes més detallades i les prohibicions arribaren a afectar les caixes de lloguer, que quedaren inhabilitades per a ingressar-hi bitllets i monedes. S'autoritza la retirada d'efectiu de les caixes de lloguer només si es traspasava a comptes corrents. La lliure disposició de saldos fou regulada tant a l'alça com a la baixa durant el mes d'agost de 1936 d'una forma constant. Als infractors de les normes se'ls podien posar multes de fins a cinquanta mil pessetes (mil pessetes de l'any 1936 ara equivaldrien a cinc-cents mil pessetes, és a dir, tres mil euros actuals).

A partir del gener del 1937 les restriccions es prorrogaren mes a mes i s'ordenà el bloqueig de tots els bitllets del Banc d'Espanya que existissin a les caixes de lloguer de les entitats financeres i l'ingrés en comptes corrents bloquejats. Aquesta situació perdurà fins al 15 de gener de 1939, des de la darrera pròrroga mensual, concedida el 12 de desembre de 1938. L'evasió monetària s'avançà inclús a la Guerra: el diner és molt poruc.

Per a fer front a aquesta situació es disposà, el mes de març del 1936, un estricte control sobre les exportacions d'or, plata i divises, i molt especialment sobre els bitllets del Banc d'Espanya. La mesura no resultà efectiva, però sí tan alarmanant que el Ministeri d'Hisenda ordenà la retirada dels bitllets del Banc d'Espanya el mes de maig del 1936.

Una altra mesura per a frenar l'evasió fou la reducció de mil pessetes a cinc-cents pessetes com a màxim, en la tinença de moneda en sortir a l'estranger, i la limitació anual del nombre de viatges a deu.

El sistema es completà al mes de juny amb el restabliment del Jutjat Especial, encarregat de la persecució dels delictes de contraban per evasió de capitals (Decret de 13 de 1936). Però molt aviat es complicà la política de control monetari de les autoritats republicanes per les conseqüències derivades de la guerra monetària que inicià el bàndol nacional.

Els canvis verdaderament importants en polítiques monetàries coincidiren amb les primeres ordres secretes de venda de l'or traslladat a Moscou: el president Negrín modificà les condicions del dipòsit d'or per particulars en el Banc d'Es-

panya i obligà tothom a optar per la fórmula de venda a l'Estat a canvi de divuit pessetes de plata per cada cent pessetes d'or; en cas de no acceptar aquest canvi, es perdrien els drets sobre l'or dipositat. La resistència a aquesta mesura fou molt forta i l'executiu es veié obligat, uns mesos més tard, a disposar l'obertura de caixes de lloguer per a buscar monedes d'or, valors estrangers, divises i joies que haguessin escapat a aquella venda forçosa.

El decomís acabà estenenent-se a la plata, que seguí el mateix camí que l'or. Francisco Méndez Aspe prosseguí aquesta tasca i amplia la cessió obligatòria a l'Estat de «la plata pura o aliada en lingots, pastes, o altres formes que no constitueixin joies i objectes artístics d'ús domèstic». I també es decomissaren perles, pedres i metalls preciosos, amb l'única excepció dels objectes d'ús personal, sempre que no portessin perles o gemmes incrustades. El decomís es completà amb l'ordre als bancs de posar a disposició de la Caixa de Reparacions el contingut de totes les caixes de lloguer dels seus clients.

Aquest magnífic treball aporta molta claror a un període tan estudiat des d'altres perspectives però realment molt desconegut fins ara. És una obra bàsica per a la investigació econòmica d'aquest important període de la història espanyola que va finalitzar amb una guerra incivil que va tenir greus conseqüències en tots els àmbits.

Manuel M. de Bofarull de Torrents
Universitat Internacional de Catalunya

LA FALSIFICACIÓ DE MONEDA A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX,
D'ALBERT ESTRADA-RIUS (COORD.)⁴⁵

Aquest llibre aplega les comunicacions presentades a les jornades dedicades a l'estudi de la falsificació de moneda a la Catalunya del segle XIX, que organitzà el Gabinet Numismàtic del Museu Nacional d'Art de Catalunya. El tema és interessant i forma part de la història de la moneda, atès que, com ens diu Albert Estrada-Rius en la introducció, «la falsificació de moneda és un fenomen tan vell com la mateixa moneda». En el decurs del vuit-cents hi ha dos moments en què la circulació de moneda nominalista assolí un gran abast: el primer, arran de l'encunyació de xavalla catalana (els quartos), s'acaba el 1852 amb la retirada de la circulació d'aquesta moneda de coure, i el segon té lloc durant els tres darrers decennis del

45. Barcelona, Universitat Pompeu Fabra i Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2013.